

Тетяна Вільчинська (*Kuiv*)

Концепт-образ бог у мовно-концептуальній картині світу І. Величковського

✦ Ключне речі:

концепт-образ, мовно-концептуальна картина мира, концептуальний зміст, коннотація, дистрибуція, поетический язык.

Важливе місце у когнітивній лінгвістиці посідає дослідження художніх ідіолектів, які, репрезентуючи певні характеристики загальномовного континууму, насамперед виражають індивідуально-авторську модель світу зі всією системою морально-етичних цінностей, світовідчуття конкретного митця. Ця модель під впливом довкілля може змінюватися, зазнавати певних естетичних, прагматичних модифікацій. Особливості поетичної моделі світу багато в чому детерміновані

Рад є посвећен опису сакралног концепта *Бої* на материјалу поетског стваралаштва И. Величковског. Његово сагледавање на фону језичко-концептуалне слике света барокног писца омогућава да се издвоји јединствени лингвокултуролошки етноконцепт, који је представљен помоћу разгранатог микросистема номинација са њима својственом дистрибуцијом и творбеним потенцијалом. Спроведеним истраживањем потврђује се семантичко-когнитивна вишеслојност концепта Бога, његов прагматички значај, повезаност са културолошким контекстом и др.

архетипноу його моделлю, окремі риси якої зберігаються свідомістю і підсвідомістю кожної людини, у тому числі й митця.

Можливість моделювання ідіостилістичної картини світу, або, як її ще називають, універсальної картини світу письменника (В. Шевчук), художньо-концептуальної (Н. Слухай) передбачає кваліфікацію авторського світогляду як фундаменту людської свідомості, яка повинна бути упорядкованою на елементарному

та концептуальному чи методологічному рівнях. Унаслідок цих процесів у культурологічному контексті певної доби формується мовно-концептуальна картина світу, що відзначається відповідними особливостями розвитку семантики слова як лінгвального репрезентанта концепту. Дослідження такої картини є новим і перспективним напрямком світового мовознавства, що значною мірою підтримується домінантою антропологічності сучасної науки. Саме окреслений підхід забезпечує виявлення того, як індивідуально-стилістичні характеристики художнього письма українських авторів демонструють естетико-світоглядні системи, здатні інтегруватися у системно-цілісну концептуальну картину світу, що вербалізує національну свідомість.

Відомо, що мовна картина світу (МКС) як корелят концептуальної будується на асоціативній основі, що розглядається в лінгвістичній диспозиції як актуалізований у свідомості зв'язок між елементами лексичної системи і співвідносними з ними явищами дійсності. З іншого боку, МКС репрезентує ідіостилістичну картину світу, де персоніфікуються, об'єднуються і варіюються різні мовно-виражальні засоби. Отже, аналіз мовотворчості зосереджується на дослідженні у художньому тексті різних мовних одиниць, зумовлених авторським світобаченням. Основною лінгвоодиноцею, що моделює мовно-концептуальну картину світу письменника, вважаємо концепт-образ.

Незважаючи на ґрунтовне вивчення концепту, на сьогодні у лінгвістиці поки що не існує загальноприйнятої дефініції цього поняття. Дискусія стосовно його диференційних ознак триває, оскільки в умовах інтенсивного інтегрування знань взаємопроникнення категорійних апа-

ратів різних наукових галузей робить процес стандартизації певних термінів досить тривалим. Подібне стосується і термінопоняття “образ”, проблема визначення якого і понині залишається однією з найскладніших як у літературознавстві, так і в мовознавстві.

Запропонований нами термін “концепт-образ” репрезентує насамперед синкретичний тип концепту, який акумулює суттєві ознаки інших концептуальних структур. Як лінгвоконцепт із притаманною йому вербальною формою вираження, він пов'язує смислові характеристики словесного знака із системою традицій і духовних цінностей народу і належить до ментальних величин, сферою функціонування яких є поетична мова. У формі художнього образу вказаний концепт об'єктивує світобачення, світовідчуття автора як носія певного етносу, певної культури, засвідчуючи єдність наочно-візуального, конкретно-чуттєвого і емоційно-оцінного сприйняття дійсності, логічних форм пізнання та відповідних зображально-виражальних засобів. Як багатоконпонентна лінгвально матеріалізована й залежна від контексту одиниця, концепт-образ відображає не тільки об'єктивні знання про певні реалії навколишнього світу, а й різноманітні суб'єктивні уявлення, оцінки мовної особистості – все те, що робить його фактом культури. Поліаспектна природа, синкретизм такої концептуальної структури дають змогу визнати “концепт-образ” оптимальним терміном для практики лінгвоконцептуального аналізу поетичних текстів. Його застосування, спрямоване на розкриття текстової, підтекстової та позатекстової інформації, актуалізованої концептуально-словесними образами, сприятиме більш глибокому проникненню у смисл поетичних творів.

Щодо вибору персоналій для лінгво-концептуального аналізу їх творчості, то він зумовлений вагомістю мистецького вкладу автора в становлення і розвиток національної літератури і мови. Тому пріоритетними виступають найбільш знакові митці, які формували і формують українську естетично-мовну модель у контексті національної та загальної лінгвопоетичної практики. До таких постатей епохи Бароко належить І. Величковський.

І. Величковський як представник красивого письменства XVII ст., який залишив нам чудові зразки літературного бароко, – це ще й носій відповідного релігійно-християнського світогляду. У літературну спадщину українського народу він увійшов передусім як автор високої, абстрагованої від життя літератури, написаної во славу Бога і Богородиці. На думку В. Шевчука, поет належав до тих письменників, які “залишалися в колі виключно церковно-догматичному”, тобто вважали, що поезія “має бути висока, вчена, розумова, вивичена, а основним предметом поетичної мови, відтак, має бути Бог та Богородиця” (Величковський 2004: 14). Отже, поет-священик бачив своє покликання в уславленні Благого Абсолюту, до якого його, як і більшість інших барокових письменників, зобов’язував тогочасний культурологічний процес загалом і літературний зокрема. Тому реконструювання мовно-концептуальної картини І. Величковського засвідчує, що визначальними концептами-образами, пов’язаними з ментальними характеристиками автора, є насамперед *Бог*, *Богородиця*, *Святі*, які й репрезентують концептосферу релігійного сакрального у його поетичній спадщині.

Тема Бога і Богородиці – помітна грань у творчості І. Величковського,

тому цілком закономірно, що відповідні образи у християнській ліриці поета й раніше привертати увагу науковців. Наш дослідницький інтерес спрямований передусім на аналіз концепту-образу *Бог*, здійснювати який будемо за допомогою методу семантико-аксіологічного поля. Використання подібної методики передбачає аналіз концепту в когнітивному, семантичному, семіотичному, комунікативному та інших аспектах. Це дозволяє широко використовувати екстралінгвальні знання, необхідні для інтерпретації тексту, розглядати семантику мовного знака як “головне джерело знань про зміст репрезентованого концепту” (М. Алефіренко), розглядати останній як “предмет емоцій, симпатій і антипатій” (В. Степанов, В. Ужченко), зважаючи на те, що вибір тієї чи іншої концептуальної структури зумовлений, з одного боку, специфікою тексту як культурно комунікативної системи, з іншого – уявленнями письменника, пов’язаними з його світобаченням.

Моделювання польової структури концепту спирається на виявлення як словникових значень основних вербалізаторів досліджуваних концептів у творчості І. Величковського, так і численних особистісних концептуальних смислів, які й забезпечують своєрідність індивідуально-авторської картини світу. Оригінальне, унікальне світовідчуття письменника, творця тексту, значною мірою засвідчують також дистрибуція та словотвірна валентність, притаманні вербалізаторам концептів, що аналізуються у поетичному дискурсі. Крім того, оперування терміном “концепт-образ”, що передбачає його мовно-ментальну образну природу, дає змогу визначити особливості мовомислення, мовної поведінки автора. Як представник певного

етносу, митець, який прагне пізнати і зрозуміти дійсність, обов'язково пропускає інформацію про неї через призму власного світосприйняття, тому художній твір – це сплав об'єктивної реальності і її суб'єктивного, образного осмислення. Додамо, що запропонований нами метод дослідження концептів суттєво доповнює методика Н. Слухай, апробована при аналізі художніх образів. Зокрема, йдеться про характеристику образів у позиціях суб'єкта осмислення (СО), суб'єкта зіставлення (СЗ) і об'єкта зіставлення (ОЗ), що відповідно ідентифікують суб'єктно-об'єктні позиції будь-якого актанта мегаситуації у художньому творі згідно з формулами: “А є Х” (СО), “А як Х” (СЗ), “Х як А” (ОЗ) (Слухай 1995: 22), де під А розуміємо образ-концепт, а під Х – те, з чим він порівнюється, або те, що порівнюється з ним.

Важливо наголосити, що Христологічна тематика, яка була глибоко актуальною для українського православ'я другої половини XVII ст., чи не найповніше виявила себе якраз у спадщині І. Величковського. Дотримуючись церковних норм, бароковий письменник, як один із речників православної церкви, не визнає профанного рівня творення образу Бога, а акцентує увагу передусім на його сакральності. Водночас в авторському осмисленні цей канонічний образ набуває певних особливих рис, що підтверджує його мовна концептуалізація.

Як і в загальномовній практиці, основними вербалізаторами концепту-образу Бог у поетичній мові І. Величковського є передусім лексеми *Бог*, *Исус*, *Христос*, *Господь*, *Творець*; *Бог сам ним милується* (Величковський 1972: 49); *Відкласти камінь Христос наказує* (Величковський 1972: 49); *Исуса Христа величаймо* (Величковський 1972: 52); *Не нам, Господи, не*

нам, а йменню своєму дай славу (Величковський 1972: 52). Проте в творах поета простежуємо й інші однослівні номінації Бога, як-от: *Агнець*, *Спас*, *Утїшитель*, *Вседержитель*, *Содїтель*, *Пан* та ін. Окремі з указаних назв поширені у Святому Письмі та відповідно фіксуються у різних богословських словниках, наприклад: *Агнець* або *Вседержитель* (...*жертва Тринадцяти тельцов твоим Агнцем мертва* Величковський 1972: 60). Зауважимо, що поширеність назви *Спас*, на відміну від лексеми *Спаситель*, Б. Бодрак слушно пояснює свідомим вибором поета, оскільки в останній кількості складів дорівнює кількості слабів в імені помазанника Божого” (Бодрак 2006: 58); *И паки, Спасе, тунє спаси мя, молю тя* (Величковський 1972: 89). Окремі з однослівних номенів виявляють елементи авторських концептуальних смислів, зокрема такі, як: *Утїшитель*, *Содержитель* та под.

Чимало найменувань Бога, наявних у поетичній мові барокового автора, виражені різними парафрастичними двокомпонентними конструкціями на зразок: *Сын правдивый, Цар Небесный, Владика Небесный, Цар чистый, Цар слави, Спаситель міра, Цар над царями, благ податель, ада побїдитель* (*Се Спаситель міра с небеси прїйде* Величковський 1972: 137), *Снята з креста мертваго аз Царя над цари* (Величковський 1972: 80). Деякі з них виходять за межі двокомпонентних сполук, наприклад: *рода чловѣческа всеблагій Спаситель* (Величковський 1972: 111), *Сокровище благ щедрїй подателю* (Величковський 1972: 131) та ін. На відміну від інших описових зворотів, парафрастичні сполуки часто містять вказівку на якусь характерну ознаку, що дає змогу чітко співвідносити номен із денотатом: *Отче, Царю чисте* (Величковський 1972: 122).

Зауважимо, що в уявленнях письменника Бог є передусім Триєдиний (... *и в небе узрят Бога явна, В трех лицах единого Царя над царями* (Величковський 1972: 132). У такий спосіб бароковий майстер демонструє власну непохитність віри, опертої на основний догмат офіційної християнської церкви, – єдиність Бога. Отже, Бога поет іменує і *Отцем*, і *Сыном*, і *Духом Святым*: *И на Иордани Троица Святая явися: Отець во глась, Сын во плоти, Дух Божественный в видьнии голуба над Христом явленный* (Величковський 1972: 106). Загалом, є всі підстави стверджувати, що концепт-образ Бог у творчості І. Величковського репрезентований розгалуженою підсистемою назв, лексичне наповнення якої співвідносно з аспектацією позначуваної реальності. Змальований у поетичній творчості поета образ Бога – це не стільки данина моді, притаманній бароковій літературі з її посиленням інтересом до біблійних сюжетів і образів, скільки усвідомлення письменником-священником його християнської місії.

Як послідовний речник православ'я, І. Величковський виводить образ Триєдиного Бога, який повністю відповідає тим уявленням, що склалися про нього у християнській картині світу. Відтак, основним концептуальним фрагментом його семантики є "Той, що створив світ та керує ним". Звідси і традиція номінування його *Творцем*, *Управителем*: *Единого Бога быти Творца всьх вьщаєт* (Величковський 1972: 113).

Прагнучи створити глибоко кано-нічний образ Бога, письменник, як і в Святому Письмі, наділяє Господа духовними якостями, що відповідають його біблійно-догматичним і морально-етичним атрибутам, як-от: незалежність, всеприсутність, всебачення, всевладність

і всемогутність, всезнання і премудрість, а також доброта, милосердя, благисть, любов тощо. Згідно з цими атрибутами формується основний фрагмент семантики відповідного концепту-образу зі спільним компонентом "Той, що є втіленням" і різними диференційними елементами на зразок: "величності" (*Ты паче всьх Вышнему возлюбленна* (Величковський 1972: 75); "недосяжності" (*Сам неприступный в славь во вьки царствует* Величковський 1972: 115); "вибраності" (*Исус Избранный* Величковський 1972: 76), *Боже мой єдине* Величковський 1972: 118); "самобутності" (*Всегда, нынть и присно и во век грядущий без коньца сущий* Величковський 1972: 91); "всемогутності" (*Єдин всего знати не может, кромть Всемогуцаго* Величковський 1972: 71); "всеприсутності, повсюдності" (*Аще бы й под морем могл люд пребывати И тамо вьдом Исус ім* Величковський 1972: 73); "всевідання і всебачення" (*Иже вся свьдый* Величковський 1972: 76), *Не согршай, ото Бог – сердцевидецъ видит* (Величковський 1972: 89); "мудрості" (*Дванадесятольтен Христос ... премудро и сам отвьщаєт* Величковський 1972: 106); "доброти і милосердя" (*Се образ предобраго Пастыря* Величковський 1972: 120), *Боже, милостив буди над гръшными нами* (Величковський 1972: 125); «благості» (*Благим сын твой будет, Маріє* Величковський 1972: 81); "щедрості" (*Всьм щедр есть Господь наш* Величковський 1972: 128), *Исус Людей Собираєт, Туне ОУщедряєт* (Величковський 1972: 76); "правдивості" (*Бог Сын твой правдивый* Величковський 1972: 76) та ін. Зауважимо, що всі ці концептуальні смисли виявляються з позиції со. Крім того, чимало із них реалізується по декілька водночас, як-от: *Се вьрю, спаси мя, вьрю, усердный, яко ты еси Творец милосердный* (Величков-

ський 1972: 90) (“Той, що є “дбайливим”, “милосердним”, “творцем”).

З іншого боку, сповнена святості, постать Христа у поетичній картині світу І. Величковського виступає і в інших сакральних образах, що дає змогу окреслити ще низку концептуальних смислів. Прагнення автора зробити все можливе, аби “чителник” його творів хоча б віддалено наблизився до Ісуса, пройнявся його страдництвом і прозрів до праведного життя, зумовлює змалювання Бога в образі милосердного людинолюбця, який *многий в щедротах и неизреченный во милости, многия любве исполненный* (Величковський 1972: 69); Просвітителя, що виказує свою “добродітель”, предоброго Пастиря, чий *усти мiр всѣм глаголет, а благословляет рукою, никого же он не озлобляет* (Величковський 1972: 120); безкорисливого Спасителя, що *душу ... за нас положивый* (Величковський 1972: 104) та ін.

З’ясовано, що концепт-образ *Бог* у поезії барокового автора характеризується такими смислами, як: “Той, що втілює добродітність” (*Покажи свою добродітель, тогда аз возлюблю тя, Бог твой и содѣтель* Величковський 1972: 91); “Той, що прийняв муки за гріхи людей, здатний на самопожертву” (*Спасенія нашего ради вѣплощенный, Исусе, дажд, да буду во плоти спасенный* Величковський 1972: 93); “Той, що як Відкупитель гідний честі і слави” (*Достоин еси, Боже, взяти честь* Величковський 1972: 113). Як і попередні, вказані концептуальні смисли реалізуються в позиції СО.

Намагаючись не відступати від християнських канонів, І. Величковський послідовно виводить образ християнського Бога, зображаючи його главою і керівною силою церкви, що об’єктивує відповідний компонент концептуаль-

ної семантики: “Той, що оберігає церкву, храм” (*Куплю дѣющим в церкви Господь изгоняет* Величковський 1972: 110). Водночас, як знавець релігійних традицій, віровчень, письменник-священик змальовує Бога в образі поборника язичництва. В універсальній картині світу поета “Бог” – це і “Той, що бореться з ідолами” (*Вѣм, почто, Исусе мой, в Египет грядеши – да вся египетскія ідолы сотреши* Величковський 1972: 116).

Зауважимо, що копітка поетова робота над створенням образу Христа часом призводить до переобтяженості художнього тексту фрагментами з його життя і діяльності. Проте ця додаткова інформація дає змогу окреслити ще низку концептуальних смислів. Зокрема, досить часто Ісус Христос у збірках І. Величковського фігурує як чудотворець: то він рятує під час шторму своїх учнів, то воскрешає сина наїнської вдови, то зцілює прокажених тощо. Відповідно у подібних контекстах об’єктивується індивідуальний смисл “Той, що творить чудеса” (*Христос чудо первое в Канѣ сотворил ест* Величковський 1972: 106). Він, як і попередні, здебільшого об’єктивується у позиції СО.

У цілому семантичні компоненти, виявлені у позиції СО, збігається з тими, що характеризують концепт-образ “Бог” у свідомості українського етносу і зумовлені біблійним тлумаченням Бога. Окремі з концептуальних смислів, що також зазвичай розгортаються у позиції СО, можуть вербалізуватися за допомогою непрямих і прямих дескрипторів. Зауважимо, що непрямі дескриптори у нашому розумінні демонструють передусім переносні назви Бога. Наприклад: “Бог” – це “Той, що зцілює” (Пор.: *Як лікар исцѣляет* Величковський 1972: 106) і *У врат града Наина мертва воскресил ест Христос* (Величковський 1972: 107); Той, що навчає

(Пор.: *Радуйся, Спаситель, В двенадцати лѣтѣхъ бысть учитель* Величковський 1972: 64) і *Христос – Бог слово простираше, ученики и люди долго поучаше* (Величковський 1972: 106); Той, що судить грішних (Пор.: *Тебе, Христе, судію, спѣдяща високо, на страшномъ твоємъ судѣхъ узритъ всяко око* Величковський 1972: 112) і *Тогда сынъ человекъ в славу си явится И будетъ вся дѣлеса всѣхъ людѣй судити* (Величковський 1972: 111); Той, що асоціюється зі словом (Пор.: *Много плода Бог Слово в рай приносит* Величковський 1972: 75) і *Христос словомъ исцѣляетъ* (Величковський 1972: 106).

З іншого боку, привертають увагу ті концептуальні смисли, які засвідчують рефлексію прадавніх уявлень про світ з нерозчленованою позицією перенесення, що формуються у зіставленнях, де *Бог* осмислюється як: *отрада, утѣха, серце, душа, смѣлость, здоровя, сладость, покой, глава* та ін. Наприклад: *В бѣдахъ ты мнѣ отрада, в скорбѣхъ ты утѣха... Ты мнѣ всяка любезность, ты здоровя цѣлость* (Величковський 1972: 89); *Ты ми еси, Сине мой, весъ сладость едина* (Величковський 1972: 116); *Наши Онъ покой* (Величковський 1972: 122); *Христосъ есть глава* (Величковський 1972: 115). Виявлена також позиція сз, де *Христос* зіставляється з *агнцем* – чистим і непорочним: *Но родившийся, яко агнецъ, в стайнѣхъ, якъ агнецъ, вийди в серце мое тайнѣ* (Величковський 1972: 160).

Аналіз семантики концепту-образу *Бог* засвідчує його позитивну конотованість у поетичній мові І. Величковського. Зазвичай вона є похідною від більшості компонентів концептуальної семантики, а передусім від таких, як: “Той, що є об’єктом любові, поклоніння” (*Азъ хоцѣю къ любимому мнѣхъ припасти Богу и лобизать усердно чисту его ногу* Величковський

1972: 128); “Той, що є джерелом радості, прославляння” (*Исусе, Обаче должны есмы воздавати славу тебѣхъ, давшему за насъ душу си избаву* Величковський 1972: 92); “Той, що є локусом для віруючих” (*Так, сердце мое в тебѣхъ утопает, Боже* Величковський 1972: 89) і под. Є всі підстави стверджувати, що позитивна конотація супроводжує і такий концептуальний смисл, як “Той, що карає” (*Отмститель Богъ ест* Величковський 1972: 82), оскільки, зображуючи Бога суворим месником еретиків, грішників, поет у такий спосіб декларує непохитність своєї віри.

Водночас на рівні мовної концептуалізації *Бога* у поетичному доробку І. Величковського простежуємо чимало інших лінгвостилістичних засобів, що формують позитивну конотованість досліджуваного концепту. Надзвичайно обережний у кольоровій палітрі, письменник послуговується у зображенні *Бога* світлими тонами, що символізують чистоту, радість і святість: *Зря ты пресвѣтла, Христе мой, сти(ы)ждуся* (Величковський 1972: 118). Психологічну напругу посилює червоний колір, що засвідчує велике таїнство крові Господньої: *Зайде доброта твоя, сладчайший мой свѣте, в остромъ терннѣхъ кровію очервленнѣхъ цвѣтѣхъ* (Величковський 1972: 128).

На мовну експресивність, що виявляється в описах *Бога*, впливають різні тропи, уживані І. Величковським. Зокрема, численні епітети, передусім інверсійні: *Христосъ правдивый, Царъ чистый, Богъ єдиний*, багато з яких виражають вищий ступінь вияву ознаки: *Исусъ сладчайший, свѣт мой дражайший, паче всѣхъ краснѣйший, паче всѣхъ любезнѣйший* або *предобрий, пресладкій* та ін. Джерелом психологічного напруження у віршах постають антитези: *Христосъ страсть терпит, люди розкоши плодят* (Величковський 1972: 115) чи *Иоан*

на Господних персах возлегаєт, а Господь о предатель своем предвѣщаєт (Величковський 1972: 110) й ін.; гіперболи: П'ять хлѣбов ... Христос взяша. Пять тысяц насытил єсть (Величковський 1972: 107); порівняння: Аки плод нѣкій красен, лице твоє, Боже (Величковський 1972: 117), Но родившийся, яко агнец, в стайнѣ (Величковський 1972: 160); метафори і метонімії: солнце истины (Величковський 1972: 111), тѣло Господа (Величковський 1972: 128).

Прагнення письменника відповідати літературним тенденціям барокової доби простежується у використанні типових для неї символів. Так, постать Бога-Сина символічно передано в образах сонця, свічки (*Двѣ свѣщи, двоє солнца, Матер и Отрока* Величковський 1972: 117), рожі (*Христос єсть червленна рожа* Величковський 1972: 116), лози (*лоза божественна сада* Величковський 1972: 133), птаха Фенікса (*Умне Фенькс Христе* Величковський 1972: 76) тощо. Більшість із указаних символів, в яких через позицію СЗ об'єктивуються певні концептуальні смисли, розкривають етноміфопоетичне уявлення про світ. Важливо зазначити, що подекуди традиційна символіка у І. Величковського зазнає авторської інтерпретації. Наприклад, образ сліз Христових – неодмінний атрибут покаянної барокової лірики – у творах поета асоціюється із угамуванням *гріховного палу, мук спраглої душі*, зціленням і воскресінням, що реалізує такий компонент концептуальної семантики, як “Той, що є живильною силою” (*Коли тебе Господь без плати поить охоче, Ти із мертвих встаєши, слезою напоєний* Величковський 1972: 50).

Виразну конотованість засвідчують і синонімічні ряди назв на позначення Бога: (*Послужу... Господевѣ моему, Боговѣ, Христовѣ, во всяком благом дѣль, и в мыслѣ, и в словѣ* Величковський 1972: 91),

у тому числі й індивідуально-авторських: *Царю Небесный, наш утѣшителю, душе истинный, всѣх содержителю ... Сокровище благ щедрій подателю, жизни вѣчныя всѣх нас создателю* (Величковський 1972: 131).

Значною мірою конотованість досліджуваного концепту-образу простежується на рівні дистрибутивних відношень. У цьому плані привертають увагу атрибутивні конструкції з лексемами на позначення концепту-образу *Бог* у позиції як головного, так і залежного компонента. Серед таких сполук трапляються суто номінативні, побудовані за схемою N+A: *Цар Небесный, Владика Небесный, Агнецъ Божий*. Інші конструкції, що виражають різні характерологічні ознаки Бога, частіше відповідають схемам A+N (*любимый Бог, многомилосердный Бог, Святый Бог, преблагий Бог, сладчайший Иисус*) та N+N (*Господь слави, Бог слова*). Певні зрушення у референційній віднесеності засвідчують апозитивні синтагми на зразок: *Христос-Бог, Христос-жених, Бог-Спас, Солнце-Христ, Бог-серцевидец* та ін. Наприклад: *Иоан орла имат, яко возлѣтаєт к Солнцу-Христу и его божество являет* (Величковський 1972: 105). До оказіональних словосполучень, що виявляють індивідуально-авторське світобачення, належать: *солнце истины, звитяжець смерті, ада побѣдитель* та ін.

Окремі з атрибутивних синтагм автор уживає на позначення частин тіла Божого, надаючи їм важливого сакрального змісту: *ноги Христа, тѣло Господа (Аще бы з Вего міра zde притекли люде, у ног Христа мого не тѣсно им буде* Величковський 1972: 128). У контекстуальній зумовленості вибору вербалізатори концепту-образу *Бог* однаковою мірою сполучаються з неперехідними і перехідними дієсловами. Пор.: *Христос почиваєт і Хрис-*

тос самарянина правдѣ святѣ поучает, Христос словом исцѣляет і Христос чудо сотворил, Господь изнеможе і Господь же наказал ю. Зафіксовано чимало випадків поєднання номенів досліджуваного концепту із зворотними дієсловами: *Христос-Бог крестися, Христос молися, Христос обрѣзася, Христ прославися, Христос-Бог преобразися* та ін.

Виявлені також й окремі фразеологізми (*суд Божий, Богом клянется*), певним чином інтерпретовані І. Величковським: *А суд Божий глаголет і Тебе, Христе, ... на страшном твоєм судѣ узрить всяко око* (Величковський 1972: 112).

Враховуючи активне функціонування лексем на позначення концепту-образу Бог у релігійній ліриці барокового письменника, можна було сподіватися на помітну реалізацію притаманного їм словотвірного потенціалу, який засвідчує загальномовна практика. Проте у творах І. Величковського кількість похідних від лексем-вербалізаторів досліджуваного концепту обмежується зазвичай присвійними прикметниками *Божий, Христовой, Господовий*, уживаними у різних родах і числах (*слава Божа, слово Боже, сльози Христові, тѣло Христове*), та здебільшого відносними ад'єктивами *Господній* чи *Божественний* (*труд Господній, сльози Господні, Дух Божественный, Пророк Божественный*). Серед інших дериватів привертає увагу композит *Богослов*, ужитий на позначення Бога: *БОГОСЛОВЕ, умоли слова воплощенна* (Величковський 1972: 120). Значно ширше І. Величковський використовує субстантивати: *Понесый раны толикія ... о пречисте* (Величковський 1972: 118) і деривати, утворені

лексико-семантичним способом. До останніх належить насамперед більшість назв Бога, використаних у позиції перенесення: *Востани, славо моя, – яко рекл Бог до Сына* (Величковський 1972: 117).

Загалом, концепт-образ Бог є одним із ключових у поетичній мові І. Величковського, що підтверджує його значущість і в культурі бароко. Моделюючи відповідний поетичний образ, письменник декларує віру в Триєдиного Бога, зображаючи його насамперед в іпостасі Ісуса Христа – досконалого Бога й досконалої людини, закликає перебувати в Бозі так, як він перебуває в нас, висловлює надію на прощення і не тільки особисте, а й загальнолюдське. Концептуалізований у мові образ Бога характеризується семантико-когнітивною багатогранністю, є позитивно конотованим, а лексемам на його позначення характерні певні дистрибутивні відношення та словотвірна валентність. Семантична насиченість досліджуваної структури визначає її прагматичну значущість, зв'язок із культурним контекстом тощо. З огляду на те, що стиль доби, її естетика завжди позначалися на мовотворчості письменників, їх індивідуальних творчих пошуках, проведене дослідження цікаве саме в тому плані, що дозволяє виявити індивідуальний внесок автора у збагачення лінгвальної поетики, тобто дає змогу розглядати різні тенденції у художній мовотворчості відповідного, зокрема барокового, періоду на тлі загальних процесів у літературній мові, а також простежувати динаміку розвитку образного слова в контексті відродження української культури, національної свідомості.

summary

Σ The concept image *God* in the linguistic-conceptual picture of the world of Ivan Velychkovs'kyi

104

This article goes on the research of a sacral concept *God* on the material of the poetic works of Ivan Velychkovs'kyi. Its analysis in the linguistic-conceptual world picture of a baroque writer gives a chance to outline the unique linguistic and cultural ethnoconcept, presented by the developed microsystem of nominations, with characteristic distribution and word-formation potential. Our observations at the same time certify semantic-cognitive diversity of the concept image *God*, its pragmatic meaningfulness, relation with a cultural context and other.

Література

- Бодрак 2006: **Бодрак, Богдана**. Творчість Івана Величковського. Тематика, барокова образність: Монографія. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. – 156с.
- Величковський 2004: **Величковський, Іван**. Повне зібр. тв. Дзигар цілий і напівдзигарик: Переклад, вступна стаття та примітки В. О. Шевчука. – Київ: Дніпро, 2004. – 192с.
- Величковський 1972: **Величковський, Іван**. Твори. – Київ: Наукова думка, 1972. – 191с.
- Слухай 1995: **Слухай, Наталья**. Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко. – Київ. – 486 с.